

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE YEŞİL EKONOMİK BÜYÜME AÇISINDAN ÇEVRENİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNE ELEŞTİREL YAKLAŞIM

CRITICAL APPROACH TO ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY IN TERMS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND GREEN ECONOMIC GROWTH

Yavuz BOZKURT¹, Feride EFE²

¹Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, yavuz.bozkurt@dpu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3874-5644.

²Doktora Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, feride.efel@ogr.dpu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1544-1864

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Sürdürülebilir Kalkınma, Çevre,
Yeşil Ekonomik Büyüme,
Sürdürülebilirlik

Jel Kodları:

Q01, F64, O13

Makale Geçmişi:

Başvuru Tarihi: 18 Nisan 2024

Düzeltilme Tarihi: 30 Mayıs 2024

Kabul Tarihi: 30 Mayıs 2024

ÖZET

Dünyada aşırı üretim ve tüketim arzusu çevreyi yenilenmesi mümkün olmayan tahribatın eşliğine getirmiştir. Bunun yansıması olarak ise çevre sorunlarının artması, toplumların doğa karşısındaki değişim ile dünya devletleri, uluslararası organizasyonlar, sivil toplum kuruluşları ve insanlar günümüzde sıkça kullanılan sürdürülebilir kalkınma ve onun tamamlayıcısı olan yeşil ekonomik büyüme yaklaşımlarının ortaya çıkışını hazırlamıştır. Yeşil bir ekonomik büyümenin sürdürülebilir kalkınma ile olabileceği ve günümüzde bu iki kavramın birlikte kullanıldığı zaman bir bütünlük oluşturulacağı düşünülmektedir. Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik bir sistem içerisinde, mevcut ekonomik sistemin sürdürülebilir olmadığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bunun ekonomi ayağını ise yeşil ekonomik büyüme yaklaşımı oluşturmaktadır. Bu çalışmada ilk olarak sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomik büyüme yaklaşımlarının kavramsal çerçevesi çizilecek ve çevreyle ilişkisi ortaya konulacaktır. Bu doğrultuda sürdürülebilir kalkınmanın yeşil ekonomik büyüme ile olan ilişkileri kronolojik olarak ortaya konulacaktır. Bu çerçevede çalışmada sürdürülebilir kalkınma ve onunun tamamlayıcısı olan yeşil ekonomik büyüme yaklaşımları açısından çevrenin sürdürülebilirliğine yönelik eleştiriler ve yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda ekonomik anlamda kalkınma ile çevrenin yeşil sürdürülebilirliğinin bir arada olmasının imkansızlığı ortaya konulmak istenmiştir. Çevrenin sürdürülebilirliğini sağlamak için çevre, ekonomi ve yönetim birliğinin eleştirel olarak tekrardan sorgulanması gerekmektedir. Çalışmada, yerel ve yabancı kaynaklardan literatür taraması yapılarak görsel tablolarla konunun anlaşılması istenmiştir.

ARTICLE INFO

Keywords

*Sustainable Development,
Environment, Green Economic
Growth, Sustainability*

Jel Codes:

Q01, F64, O13

Article History:

Received: 18 April 2024

Received in revised form:

30 May 2024

Accepted: 30 May 2024

ABSTRACT

Excessive production and consumption desire in the world has brought the environment to the brink of irreparable damage. As a reflection of this, the increase in environmental problems has experienced changes in the attitude of societies towards nature, and world states, international organizations, non-governmental organizations and people have prepared the emergence of sustainable development and its complementary green economic growth approaches, which are frequently used today. It is thought that green economic growth can be achieved through sustainable development and that when these two concepts are used together, an integrity will be created. Sustainable development occurs within an economic system when the current economic system cannot be sustained. The economic part of this is the green economic growth approach. In this study, firstly, the conceptual framework of sustainable development and green economic growth approaches will be drawn and their relationship with the environment will be revealed. In this regard, the relationships between sustainable development and green economic growth will be revealed chronologically. In this context, in the study, criticisms and approaches to the sustainability of the environment in terms of sustainable development and its complementary green economic growth approaches are put forward. In this regard, it was aimed to reveal the impossibility of coexistence of economic development and green sustainability of the environment. In order to ensure the sustainability of the environment, the unity of environment, economy and management needs to be critically questioned again. In the study, the aim was to understand the subject through visual tables by scanning the literature from local and foreign sources.

Atf vermek için / To cite: Bozkurt, Y. & Efe, F. (2024). Sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomik büyüme açısından çevrenin sürdürülebilirliğine eleştirel yaklaşım. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13, 12-25 DOI: 10.58627/dpuibf.1469851

Sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomik büyüme yaklaşımı son dönemlerde dikkat çeken önemli konulardan birisidir. Doğal çevrenin giderek bozulması, kaynakların tükenme noktasına gelmesi, bitmek bilmeyen üretim ve tüketim arzusu neticesinde çevre büyük bir yıkıma uğramış. Bu süreçte çevre ikinci plana itilmiştir. Özellikle 1970 yılı sonrasında ekonomik büyüme ve çevre arasındaki ilişki ekonomik kalkınma yaklaşımları kapsamında tartışılmaya başlanmıştır. Bu yaklaşımlar kapsamında ekonomik büyümenin sınırlı olduğu, hızla artan nüfusun talep ettiği gıda üretimi için kaynak kullanımı sınırlı ve bu kaynağı üretecek olan sanayileşmenin de çevrenin daha fazla deformasyonuna neden olduğu düşünülmüştür.

Sürdürülebilir kalkınma bugünün ihtiyaçlarının karşılanması yanı sıra gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanması için tüm kaynakların etkin kullanılmasını, yoksulluğun, eşitsizliğin azaltulmasını, çevre kirliliğinin çevrenin bertaraf etme kapasitesinin altında tutulmasını gerekli kılan yaklaşım olarak bilinmektedir. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı bunu yeşil ekonomik büyümeyle sağlamaktadır. Dolayısıyla da sürdürülebilir kalkınma, yeşil ekonomik büyümenin sağlanmasında kullanılan bir yöntem olduğu düşünülmektedir. Yeşil ekonomik büyüme mevcut kaynakların etkin kullanımını ve kullanılan kaynaklar sonucunda ortaya çıkan atıkların etkin kullanımını ifade etmektedir. Diğer bir anlatımla yeşil ekonomi, üretimde çevreye verilen negatif dışsallıkların azaltulmasını çevrenin korunmasında pozitif dışsallıkların oluşumunun artmasını hedefleyen yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda ekonomik kalkınma için çevre ile kalkınma arasında dengenin sağlanması zorunlu görünmektedir.

Kalkınma günümüzde de geçmişte de tüm toplumlar için birincil şartlardan birisi olmuş ve kalkınmak için kaynaklar oluşturulmuştur. Ancak kalkınmaya kaynak sağlarken çevrenin sürdürülebilirliği diğer bir anlatımla gelecek nesillere temiz bir çevre ve kaynak bırakma düşüncesi arka plana itilmiştir. Çevrenin sürdürülebilirliğinde başarısız olunması veya yeterli seviyede olmaması nedeniyle kalkınma, çevre, ekonomi ve yönetim ilişkilerinin sorgulanması ve eleştirilerek daha verimli sonuçlar elde edilmesi gerekmektedir.

Çalışmada bu amaçla sürdürülebilir kalkınma ve onunun tamamlayıcısı olan yeşil ekonomik büyüme yaklaşımları açısından çevrenin sürdürülebilirliğine yönelik eleştiriler ve yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda ekonomik anlamda kalkınma ile çevrenin yeşil sürdürülebilirliğinin bir arada olmasının imkânsızlığı ortaya konulmak istenmiştir. Bu doğrultuda yerel ve yabancı kaynaklardan literatür taraması yapılarak görsel tablolarla konunun anlaşılması istenmiştir.

1.SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN KAVRAMSAL ANALİZİ VE TARİHSEL SEYRİ

Sanayi devrimiyle birlikte makineleşmenin hız kazanmasıyla ortaya çıkan kitlesel üretim yöntemi, ekonomileri bu alanlarda ilerlemeye zorlamıştır. Özellikle ikinci dünya savaşının ardından pek çok ülke sanayileşerek kalkınmayı sürdürülebilir görmüştür. Bu durum pek çok çevre sorunun ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Önder, 2018: 197).

Kalkınma olgusu ise ister ekonomik ister sosyal boyutuyla olsun, şimdiki ve gelecek neslin yaşam kalitesini düşürmeden ancak sürdürülebilir çevre ile mümkün olmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma ancak çevreyi ve bu doğrultuda doğal kaynakları koruyarak gelecek kuşakların kullanımını sağlayacaktır. Bunu ise çevreye daha az zarar verecek sürdürülebilir çevre politikaları ve küresel ölçekte yapılacak zirve, konferans vb. oluşumlarla sağlanacaktır. Aslında “sürdürülebilir kalkınma” yaklaşımı ile 1970’li yıllardan günümüze kadar olan süreçte ekonomi ve çevre arasında bir denge kurulmak istenmektedir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı çevresel boyutu ile gerek yerli alanda gerek yabancı uzmanlar tarafından farklı tanımlamalarla aydınlatılmaya çalışılmıştır. Kavramsal çerçeve kısmında sürdürülebilir kalkınmanın tanımlama ve kapsamı ayrıntılı olarak incelenecektir.

1.1.Sürdürülebilir Kalkınmanın Kavramsal Çerçevesi

Kalkınma kavramı toplumların gelişimiyle birlikte farklı zamanlarda farklı anlamlar içerecek şekilde kullanılmıştır. Genel olarak sanayileşme, modernleşme, ilerleme, büyüme gibi kavramların yerine kullanıldığı kadar onlarla birlikte de kullanılmıştır. Bu durum ise kalkınma kavramıyla ilgili bir tanımlama yapılmasını zorlaştırmıştır. Kalkınma genel olarak bir konu veya alanda gelişme, ulusal ekonominin bütünüyle birlikte istenilen düzeye ulaşılması olarak tanımlanmaktadır (Aksu, 2011, s.5).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı günümüz literatüründe üzerinde çokça durduğu kavramlardan birisidir. Kavram köken itibariyle Latince “Sustinere” kelimesinden gelen “sürdürülebilirlik”(Sustainability) kelimesinden türemiştir. Kavramın sözlüklerde kullanımı ise devam ettirmek, sürdürmek, sağlamak, desteklemek ve var olmak anlamlarındadır. (Onions, 1964, s.2095). Sürdürülebilirliğin üç önemli basamağı bulunmaktadır. Bunlar; ekonomik, toplumsal ve konumuz açısından önemli olan çevresel veya ekolojiktir.

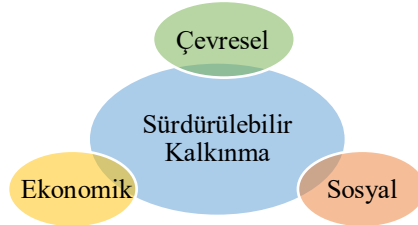
Yaşanan gelişmeler iktisadi büyüme odaklı politikaların sorunları çözmede yeterli olmadığını göstermektedir. Çevreyi koruyacağız diye fabrikaları kapatıp işçileri sokağa mı salacağız? sorusu akla gelmektedir. Bu konuda bazı düşünceler fiyatların doğru belirtilmediğinden kaynaklı olduğu düşünüyor. Sorun hızlı ekonomik büyüme için kuralsız olan piyasalar, çevre ve emek standartları neticesinde “gerçek” fiyatını yansıtmamaktadır. Emeği ve çevreyi sömüren fiyatlar daha fazla büyümek için sürdürülemez üretim ve tüketim kalıplarına girmektedir (Aşıcı, 2017, s.106).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı ise, insanların kalkınma çabalarını içerisine alan bununla birlikte yenilenebilir doğal kaynakları, yenilenebilir olanları yenilemeleri oranı üzerinden kullanmaları, yenilenemez olan doğal kaynakların kullanımını ise mevcut doğal kaynak bulma oranı üzerinden kullanmaları ve çevre kirliliğini, çevrenin içerisinde bertaraf etme kapasitesinin altında tutmaları olarak tanımlanmaktadır (Barlas, 2013, s.237). Sürdürülebilir kalkınma, şimdiki neslin ve gelecekte yaşayacak tüm insanların, var olan çevresel sınırlar dâhilinde, gerek sosyal gerekse de ekonomik gelişmeye adil olarak katılımlarını sağlamak için gerekli üretim ve tüketim tarzında değişiklikleri kapsayan bir yaklaşımdır (Giddings, Hopwood & Brien, 2002, s.188).

Sürdürülebilir kalkınma kavramının çevresel boyutu şimdiki neslin ve gelecek neslin ihtiyaçlarını, doğal kaynakların tükenmeden, yenilenmeyecek hale getirmeden ve çevreyi geri dönüşü imkânsız hale getirmeden önce, gelecek nesile aktaran bir iktisadi sistem anlamında kullanılmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutu, iktisadi sistemin uzun vadede insan ihtiyaçlarını karşılamada ekolojik sistemin varoluşunu ve canlılığını kabul etmektedir (Özçelik, 2021:175). Ancak burada üretim ve tüketim teknolojilerinin temel iki kriteri bulunmaktadır. Bunlardan ilki çevre tahribatına neden olan atıkların dönüşümsüz atık üretimi engelleyerek bir miktarda olsa ortadan kaldırılmasını sağlamaktadır.

Buradaki temel amaç kirliliği bir yerden başka bir yere aktarmaktadır. Kirliliğin azaltılması ve kontrol altına alınması değildir. Örneğin nehirde yaşanan bir çevre kirliliğinin karada başka bir yere aktarılmasıdır. İkincisi ise yenilenemeyen kaynak stokları tüketilmemelidir. Buradaki amacı karşılamak için üretim teknolojileri yenilebilir kaynaklara yönlendirilmeli veya süreli olarak yenilenemez kaynakların tüketildiği kadar birbiri yerine ikame edilmelidir. Burada önemli olan ise bu durumun en iyi teknolojilerin kullanılmasına veya yenilikçi teknolojilerin ortaya çıkması için yenilikçi faaliyetlerin artmasına sebep olacaktır (Freeman & Soete, 2003, s.468). Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı sosyal ve ekonomik politikalar, doğal kaynakların yönetimi, çevrenin korunması, hem günümüz hem de gelecek neslin ihtiyaçları olmak üzere dört anahtar kavrama odaklanmaktadır (Alagöz, 2007, s.7).

Şekil 1: Sürdürülebilir Kalkınmanın Unsurları

Kaynak: Hobikoğlu, 2007, s.73.

Sürdürülebilir kalkınma insan, çevre ve kalkınma arasında bir denge niteliği sağlamaktadır. Kalkınma için çevrenin gerekli ve önemli olduğu kadar çevre içinde kalkınma önemlidir. Bu üçlemde birisinin eksikliği olması durumunda diğer ikisi de varlığı uzun sürmemektedir. İnsanların doğal kaynaklar ve ekosistem üzerinde yarattığı baskı özellikle son elli yıl içerisinde oldukça artmıştır. Özellikle sürdürülebilirlik tüm ekonomik sektörde, araçlarda, ulaşımda, tarım sektöründe, enerjide bir bütün haline gelmiştir. Tüm üretim süreçlerine egemen hale gelen sürdürülebilir kalkınma anlayışı hammaddenin kullanımından çöpe gidilen sürecine kadar izlenen bir süreç olmuştur. Bunun içinde doğal kaynakların durumunu gösteren bir vergi bankası ve sistematik yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır (Sarıkaya, 2006, s.19-21).

1.1.1.Literatürde Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınma kavramı eski zamanlardan beri var olan bir kavram olmakla birlikte, nüfusun hızla çoğalmasıyla doğal kaynak ve çevre (ekosistem) üzerinde baskı artmıştır. Bu nedenlerle sürdürülebilir kalkınma konusu literatürde her geçen gün önemi artmıştır. Bu olgunun bilincinde olarak da mevcut kaynakların akılcı kullanımıyla ilgili küresel ölçekte kaygılar her zaman dile getirilmiştir (Mensah, 2019, s.11). 19 yüzyılın başlarında literatürde sürdürülebilirlik düşüncesi somut olarak çalışmalarda görülmeye başlanmıştır.

Arhur Young, Britanya Adalarına yaptığı seyahati sırasında, tarımsal toprakların kapalı topluluklar sistemi ile geliştirilmesinin ardından bireysel sisteme geçilmesiyle tarımsal ürün miktarında verimlilik ve artış yaşandığı gözlemlenmiştir.. Bu izleminin ardından 1804 yılında yayımladığı “General View of Agriculture of Hertfordshire” başlıklı kitabında sürdürülebilirlikle ilgili düşüncesini belirtmiştir (Kula, 1998,s.151). Sürdürülebilirlik düşüncesinin ekolojik arka planında ise 1960’lı yıllarda tüm dünyanın gündeminde yer alan ekonomik kalkınma düşüncesinin neden olduğu sorunlar ve 1970’li yıllardan itibaren çevreci hareketlerinin hız kazanması bulunmaktadır. Çünkü 1960’lı yıllarda “kalkınma” olgusu her eylemi ve faaliyeti meşru kılmak için yeterli olarak görülüyor ve ekonomik olarak ilerlemek veya kalkınma uğruna çevrenin geri dönülmez tahribatı sorgulanmıyordu (Tekeli, 1996, s.26).

E. F. Schumacher, 1973 yılında kaleme aldığı “Küçük Güzeldir” isimli çalışmasında, tüm dünyaya hakim olan ekonomik ve toplumsal düşünce yapısının çevreye ve insanlığa verdiği zararları ele almıştır. Mevcut doğal kaynakların ekonomik yapıda kullanımı sermayenin büyük bir kısmını oluşturmalarına rağmen maliyet hesaplamalarına olduğu gibi dahil edilmemesi, üretim sorununun çözülmüş olduğu düşüncesi, sınırsız ekonomik büyüme, bireysel ve toplumsal açgözlülük insanlığı büyük bir felakete sürüklemekte olduğunu düşünmektedir. Schumacher çalışmasında “ekonomik süreklilik” kavramı üzerinde durmakta ve “süreklilik” kavramının “atalarımız için lüks olanın bizim için günlük ihtiyaç haline gelmesinden sevinç payı çıkararak mevcut yağmacı tutumla bağdaşmadığı” düşünmektedir (Boğazlayan, 2005, s.1016).

Mensah “Sürdürülebilir Kalkınma: İnsan eylemi için anlam, tarih, ilkeler, sütunlar ve çıkarımlar: Literatür taraması” isimli çalışmasında “Çevresel Sürdürülebilirlik” kavramını doğal çevre ve insan yaşamını desteklemek için nasıl üretken ve dayanıklı kalınması ile ekosistemin bütünlüğü ve doğal çevrenin taşıma kapasitesiyle ilgili çevrenin doğal kaynaklarının ekonomik bir girdi kaynağı olarak ve atıkların sürdürülebilir şekilde kullanılması olarak tanımlamaktadır (Mensah, 2019, s.8).

J.P. Barde “Ekonomi ve Çevre Politikası” başlıklı çalışmasında sürdürülebilir kalkınma yaklaşımını ekonomik ve ekolojik yaklaşım olarak ikiye ayırmıştır. Ekonomik yaklaşım çerçevesinde sürdürülebilir kalkınmayı gelir ve refah artışını sağlayan koşul ve unsurların birlikte kullanılması olarak tanımlamaktadır. Ekonomik yaklaşım çerçevesinde yer alan kalkınma anlayışı nüfus artışının denetim altına alınmasını teknolojik gelişmelerin desteklemesini, kaynakların kullanılmasında stokların uygun düzeyde tutulmasını da kapsayan geniş bir yönü içermektedir (Barde, 1992, s.38). Barde, bu çalışmasında sermaye birikimi

ve ileri teknoloji kullanımının doğal kaynakların tüketilmesini ne derecede karşılayıp karşılamadığı gündeme getirmektedir (1992,s.39).

Freeman ve Soete “Yenilik İktisadi” başlıklı çalışmasında sürdürülebilir kalkınma kavramını, mevcut neslin ihtiyaçlarını, doğal kaynakları tüketmeden veya yenilenemeyecek hale getirmeden ve çevreyi telafisi olmayacak şekilde tahrip etmeden önce gelecek nesillere aktarma anlayışına sahip iktisadi bir sistem olarak tanımlamaktadır. Bu iktisadi sistem uzun dönemde insan ihtiyacını karşılamak için ekolojik sistemin canlılığına dayanmaktadır. Doğal olarak bu sistemde kaynakların azalması ve çevreye zarar verilmesi kaçınılmaz bir sonuç olarak düşünülmektedir. Ancak önemli olan çevreye verilen zararı geri dönüşüm yaparak azaltmak ve geri çevirebilmek olarak düşünülmektedir (Freeman & Soete, 2003, s.468).

Olja Munitlak-Ivanovic, Jovan Zubovic, Petar Mitic “Relationship Between Sustainable Development And Green Economy - Emphasis On Green Finance And Banking” başlıklı çalışmasında sürdürülebilir kalkınma kavramını bir bütün olarak hiçbir disiplinde yer almadığını ancak birçok ekonomi, teknoloji, ekoloji, hukuk, sosyoloji, etik gibi bilimsel disiplinlerin içerisinde yer aldığını belirtmekte ve sürdürülebilir kalkınma kavramının multidisipliner doğasına işaret etmektedir (Munitlak-Ivanovic, vd., 2017,s.1469).

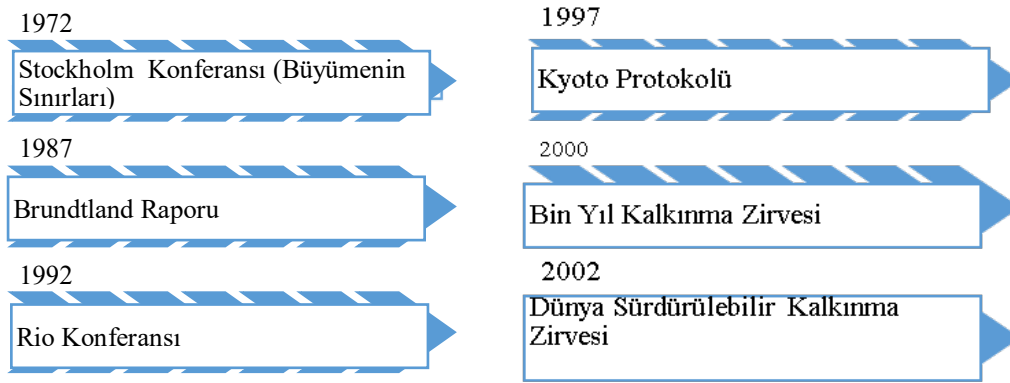
1.2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Tarihsel Seyri

Geçen yüzyılın son çeyreğinde ve içerisinde bulunduğumuz yüzyılda varlığını hissettiren küreselleşme ile tüm dünya ekonomilerinde köklü değişimler yaşanmıştır. Tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde hissedilmiş, tek fark ise etkiye karşı verdikleri tepki olmuştur. Etkiye karşı verilen tepkiyi gelişmiş ülkeler aşırı üretimden çevreye verdikleri zararı geliştirmekte olan ülkelere önce fark etmiş ve kendileri adına öncelikli önlemler almaya başlamışlardır. Öncelikli önlemler olarak ise özellikle çevreye en yoğun zararı veren üretim aşamalarını ve üretim alanlarını geliştirmekte olan ülkelere kaydırmak olarak almışlardır.

Bu tedbirin kısa süreli çözüm getireceği anlaşılınca tüm ülkeler için ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir kalkınmasının bir zorunluluk olduğu gerçeği ile yüzleşmiştir. Yaşanan gelişmeler ülkelerin tek gayelerinin gelişmek ve kalkınmak olmaması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu amaçlara ulaşmak ve sonuçlarıyla çevre ile doğal kaynakların dengesini koruyarak sürdürülebilir kılmak için çevre dostu kalkınma ve gelişme politikaları hazırlanması gerektiğini ortaya koymuştur (Kuşat, 2013, s.4898).

Çevre ve kalkınmanın birlikte ele alınması gerektiği düşüncesinin kökenlerini çok eskiye götürmek mümkündür. Çevre ile ilgili sorunların zaman içerisinde belirgin olarak ortaya çıkmasıyla çevrenin tahribatı ve bu tahribatın küresel ölçekte ortaya çıkardığı felaketler ile bu problemlerin bir bütünlük içerisinde düşünülmesi ve çözüm yolları aranması artık günümüzün zorunluluğu olmuştur. İlk zamanlarda ulusal veya yerel çerçevede konuşulan çevre ile ilgili sorunlar 1970’li yıllardan itibaren artık uluslararası düzeyde gündeme gelerek çevrenin, sürdürülebilir kalkınmadan bağımsız bir unsur olmaması gerektiği kabul edilmiştir (Aksu, 2011, s.11).

Sürdürülebilir kalkınmanın tarihsel gelişim süreci özetle şöyledir: ilk olarak 1972 yılında Stockholm’de düzenlenen “Büyümenin Sınırları” raporu BM Çevre Konferansı küresel ölçekte atılan ilk adım olması nedeniyle önemlidir. İkinci adım ise Brundtland Raporudur. Bu rapor ile sürdürülebilir kalkınmanın ilk resmi tanımı yapılmıştır. Diğer bir gelişim ise 1992’de düzenlenen Rio Konferansıdır. Rio Konferansında çevre ve kalkınmaya yönelik stratejiler detaylı olarak incelenmiş ve 21. Yüzyılın gündemi olan Gündem 21 belirlenmiştir. Bir diğer gelişme ise küresel ısınma ve iklim değişikliği konusunda mücadelenin tespit edildiği Kyoto Protokolüdür. Bu gelişmenin ardında 2000 yılında düzenlenen BM Binyıl Zirvesi ile BM’nin başkanlığında Binyılın Kalkınma Hedefleri belirlenmiştir. 2002 yılında Jonnesburg’ta Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinin düzenlenmesiyle Rio Konferansı kararlarının uygulanmasını hızlandırmak için sürdürülebilir kalkınma stratejileri oluşturulmuştur (Aksu, 2011, s.11).

Şekil 2: Sürdürülebilir Kalkınmanın Tarihsel Seyri

Kaynak: Aksu, 2011.

Stockholm Konferansı (Büyümenin Sınırları); Nisan 1968’de bir grup eğitimci, akademisyen, sanayi, hümanist, ulusal ve uluslararası memurları kapsayan otuz kişilik bilim insanı Roma’da Accademia Lincei’de toplanmıştır. Bu toplantıdan, gayri resmi bir organizasyon olan The Club of Rome ortaya çıktı. Amaçları, hepimizin içerisinde yer aldığı ekosistemde çeşitli ama birbirine bağlı bileşenlerin (ekonomik, politik, doğal ve sosyal) anlaşılmasını teşvik etmektir; bu yeni anlayışı dünya çapında politika yapımcılarının ve kamuoyunun dikkatine sunmak ve bu şekilde yeni politika girişimlerini ve eylemlerini teşvik etmektir (Meadows, vd.,1972, s.9). 1972 yılı içerisinde Roma Kulübü adında strateji oluşturma merkezi tarafından “Büyümenin Sınırları” başlıklı bir rapor yayınlanmıştır. Bu raporda kalkınma uğruna çevre üzerindeki hasarların arttığı belirtilmiş, kalkınma politikaları uygulanırken, çevre ve ekonominin birbiri ile etkileşimi gözden kaçırılmaması gerektiği konusunda ilk geniş kapsamlı uygulamalar yapılmıştır (Nakiboğlu & Bozkaya, 2019, s.939).

1972 Birleşmiş Milletler Stockholm Konferansı; bu konferans “Dünya Sorunsalı” ismi ile sosyal, ekonomik, çevresel ve kültürel sorunları sınırları aşan bir platformda analiz etmek ve çözüm bulmak için Birleşmiş Milletler tarafından 5-16 Haziran 1972 tarihinde İsveç’in Stockholm kentinde düzenlenmiştir. Bu konferans neticesinde ise Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) kurulmuştur (Nakiboğlu & Bozkaya, 2019, s.939).

İnsan kaynaklı çevresel bozulmaların bilimsel kanıtlarla ortaya konulması ve Kuzey Amerika ve Batı Avrupa’nın sanayileşmiş ülkelerinde artan çevre bilinci dalgalarıyla tetiklenen konferans, çevreyi aslında daha fazla “küresel” bir sorun haline dönüştürme girişimidir. Konferans aynı zamanda tarihte ilk kez kalkınma ve çevre ilişkisinin ele alındığı ve çevrenin nasıl korunacağına dair küresel bir gündemin belirlendiği konferanstır. Stockholm konferansı küresel ölçekte bir eylem planı olmasıyla, küresel ölçekte çevre sorunlarının ele alınmasının önünü açmıştır (Mazi, 2009, s.305). Konferans bildirisinde çevrenin korunması ve geliştirilmesi düşüncesini tüm insanlara benimsetecek, bu konuda yol gösterecek olan karar ve görüşleri kapsamaktadır. Bu kapsamda ise çevre sorunlarının evrenselliği kabul edilmiş ve “tek bir dünyamız var” sloganı da tüm dünyaya duyurulmuştur (Keleş, vd., 2012, s.23-24).

Stockholm Bildirgesi, temelinde sürdürülebilir kalkınma düşüncesinin oluşmasına hizmet eden ilk resmi yapılanmadır. Ancak bu düşüncenin gerçek anlamda küresel ölçekte anlam kazanması Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nun (UNWEC) “Ortak Geleceğimiz” başlıklı raporuyla gerçekleşmiştir (Kuşat, 2013, s.4899).

1987 Brundtland Raporu; 1980’li yıllara geldiğimizde yaşanan küresel ölçekli çevre sorunlarına çözüm bulabilmek için Birleşmiş Milletler 1982 yılında “Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu” kurulmuştur. Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonunun önemli özelliği çevre, kalkınma ve ekonomi üçlüsünü birlikte kullanmaları olmuştur. Komisyonun Başkanlığını BM Genel Sekreteri Harlem Brundtland yapmıştır. 1987 yılında komisyon “Ortak Geleceğimiz” başlıklı rapor hazırlamıştır. Rapor, 1960’lardaki kalkınma yaklaşımı ile 1970’li yılların çevreci yaklaşımını “sürdürülebilir kalkınma” anlayışı başlığı altında birleştirmeye çalışmıştır (Nakiboğlu & Bozkaya, 2019, s.940).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı BM Genel Kurulunun 42. oturumunda olası bir kalkınma modeli olarak resmen tanımlanmış ve kabul edilmiştir. Ortak geleceğimiz başlıklı raporda sürdürülebilir kalkınma tanımını yapmıştır. Bu tanıma göre sürdürülebilir kalkınma “gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama olanaklarını tehdit etmeden mevcut ihtiyaçlarını karşılayan bir gelişme” olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlama ile kalkınma refahın artması olarak kabul edilirse, sürdürülebilir kalkınma ise bu refah düzeyinin zamanla azalmaması anlamına gelmektedir (Munitlak-Ivanovic, vd., 2017, s.1469).

1992 Rio Konferansı; Brezilya'nın Rio şehrinde aralarında Türkiye'nin de bulunduğu devlet ve hükümet başkanlarının katılımıyla gerçekleşen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı yapılmıştır. Rio Konferansı olarak da bilinen konferansta "İklim Değişikliği Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Rio Deklarasyonu ve Gündem 21" ele alınan temel konulardır. Bu konferansın önemli bir özelliği de bundan sonraki dönemi, "Sürdürülebilir Kalkınma Çağı" olarak adlandırılmıştır. Burada çalışmamız açısından önemli olan nokta, Rio Konferansı sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşabilmek için küresel ölçekte bir ortaklık çağrısında bulunmasıdır (French, 1995, s.219).

Konferansta "Sürdürülebilir Kalkınmanın" uygulanmasında temel güçlüklerin saptanması, bu güçlüklerin ortadan kaldırılması ve sürdürülebilir kalkınmanın geçerlilik kazanabilmesi için uluslararası ortaklık ve dayanışmanın önemi vurgulanmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın uygulanmasında ortaya çıkan güçlüklerin saptanması ve ortadan kaldırılması amacıyla farklı görüş ve düşünceler biraraya getirilmiştir (Kaya & Bıçakçı, 2006, s.236).

1997 Kyoto Protokolü; 1992 Rio Konferansı'nda hazırlanan "İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi"nde sera gazlarının emisyonlarının azaltılması için bir takım önlemler alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu sözleşmenin herhangi bir bağlayıcılığı bulunmadığı gibi sözleşme sonrasında da sera gazı emisyonlarında önemli bir düşüş yaşanmamıştır. İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin yürürlüğe girmesinden üç yıl sonra BM'nin Japonya'nın Kyoto kentinde düzenlediği toplantıda "Kyoto Protokolü" imzalanmıştır (Aksu, 2011, s.16).

2000 Bin Yıl Kalkınma Zirvesi; Dünya liderleri 2000 yılının Eylül ayında Birleşmiş Milletlerin New York'ta ki ofisinde bir araya gelerek Binyıl Deklarasyonu yayınlamışlardır. Bu deklarasyon 1990 yılından bu zamana kadar yapılan bölgesel, ulusal ve uluslararası konferansların doruğu olarak kabul edilmektedir. Bin yıllık kalkınma hedefleri 8 amaç ve bu amaçların gerçekleştirilmesi için 18 hedeften oluşmaktadır. Bu amaçlar şöyledir; yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması, eğitim hakkı, kadınların toplum içerisindeki konumu ve cinsiyet eşitliği, çocuk ölümlerine yönelik önlemler, anne sağlığının iyileştirilmesi, salgın hastalıklarla mücadele çevresel sürdürülebilirlik ve kalkınmaya yönelik küresel ortaklıkların gerçekleştirilmesidir. Bu hedeflerin 2015 yılına kadar gerçekleştirilmesi için ise sürdürülebilir kalkınmanın sürdürülebilir bir çevrenin olmasıyla gerçekleşebileceğini vurgulamıştır.

2002 Dünya Kalkınma Zirvesi; Birleşmiş Milletler tarafından 2002 yılında Johannesburg'da düzenlenen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma zirvesi bazı kaynaklarda Rio +10 olarak ve Johannesburg zirvesi olarak adlandırılmaktadır. 2002 Dünya Kalkınma zirvesine Çevre Bakanlığı ve sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu bir delegasyon katılmış ve sanayi, iletişim, yönetim, biyolojik çeşitlilik, yoksulluk ve iklim değişikliği konularında çalışmalar yapılmıştır (Habikoğlu, 2007, s.78).

Bu zirvenin önemli bir tarafında hem hazırlık hem de toplantı boyunca, toplumun tüm kesimlerinin sürece katılımı sağlanmaya çalışılmıştır. Toplumun tüm kesimlerinin katılımının temel sebebi ise daha önce yapılan zirve, konferans veya toplantıların hükümetler ve devletler düzeyinde yapılması ve bu nedenle de istenilen sonucu alamamasıdır. Dolayısıyla da hedef belirleme, strateji geliştirme ve karar alma aşamalarında aktif rol alan toplumun gerekli yükümlülükleri sahiplenmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle de Johannesburg zirvesi, devlet ve hükümet temsilcilerinin yanı sıra, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve daha birçok toplumsal oluşumun katılımıyla yapılmıştır. Katılımcı ülkeler zirvede, 1992 Rio Konferansı'ndan sonraki 10 yıllık süreçte yapılan çalışmaların ve ilerisi için önerilerin sunulduğu birer "Ulusal Rapor" hazırlanmıştır (Ozmehmet, 2008, s.10-11).

Yukarıda anlatılan anlaşmaların, standartların veya protokollerin amacı, çevreye verilebilecek zararları azaltmak, sürdürülebilir kalkınmayı sürdürülebilir yeşil bir çevreyle sağlamak, iklim değişikliğine neden olan sera gazlarının salınımını azaltmak, tüm dünyanın iklim değişikliğiyle mücadele edebilmeleri için gerekli mücadele planları hazırlamak ve belirtilen konularda işbirliğini güçlendirmektedir.

2.SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE YEŞİL EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: YEŞİL YENİ DÜZEN

Sanayi devrimi ve sonrasında yaşanan ulusal ve uluslararası teknolojik gelişmeler neticesinde kaynak kullanımının artması, sınırsız ekonomik büyüme isteği ile enerji kullanımının fosil yakıtlarından karşılanması ve mevcut ekonomik büyüme modellerinin çevresel kaynakların sınırsız olduğunu düşünmesi ve çevreye gerekli değerin verilmemesi ile çevre üzerinde büyük tahribat gerçekleşmiştir.

1970'li yıllarda yaşanan petrol krizi ile küresel ölçekte mevcut durumun eleştirilmesi sonucunda çevreye saygılı bir ekonomik büyüme modelinin gerekliliği anlaşılmıştır. Çevreye saygılı, doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanımını amaçlayan bir büyüme modeli geliştirmeye yönelik çalışmalar başlamıştır. Bu çalışmaların neticesinde ilk olarak sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı ortaya çıkmıştır. 2000'li yıllarda ise sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmada kullanılan yeşil ekonomik büyüme yaklaşımı geliştirilmiştir (Karadaş & Işık, 2019, s.269-270).

Yeşil ekonomik büyüme yaklaşımı, neoklasik iktisat teorisinin çevrenin sınırlılığını dikkate almayan ve sınırsız büyümenin mümkün olduğunu belirtip sürekli büyümeyi hedefleyen anlayışı, diğer taraftan modern iktisat yaklaşımının neoklasik

ekonomünün yaslandığı düşüncenin tersine dünyadaki kaynakların sınırlı olduğunu belirten ve küresel iklim değişikliği gibi çevresel tehditlerin ülke ekonomilerini tehlike atması nedeniyle yeni ekonomi modeli geliştirilme düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Yeşil ekonomik büyüme modeli adı verilen kalkınma modeli akademik alanda ilk defa Paul Ekins tarafından kullanılmıştır. Ekins yeşil ekonomik büyümeyi “çevreyi dikkate alan sürdürülebilir ekonomik kalkınma” modeli olarak tanımlamıştır (Ekins akt. Ateş ve Ateş, 2015, s.80). Çevrenin ve çevresel kaynakların sınırlılığı düşüncesiyle sürdürülebilir bir yeşil kalkınma modeli oluşturulmuştur. OECD yeşil ekonomik büyümeyi “doğal varlıkların refahımızın dayandığı kaynakları ve çevresel hizmetlerin devam etmesini sağlarken ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi teşvik etmek” olarak tanımlamaktadır (OECD, 2011).

Yeşil ekonomik büyüme, 2008-2009 yaşanan krizin ardından ülkelerin içerisine girdiği ekonomik, çevresel (ekolojik) ve siyasi krizi aşmanın önemli iktisadi politika araçlarından biri olarak ele alınmaya başlanmıştır. Krize çözüm bulmak için yeşil ekonomik büyüme düşüncesinin ülke ekonomilerine uyarlanması 1929 dünya ekonomik buhranında reçete olarak ortaya çıkan “Keynesyen Yeni Düzen (New Deal)” gibi yeni bir ekonomi anlayışı çerçevesinde “Yeşil Yeni Düzen” fikri ortaya atılmıştır (Yalçın, 2016, s.756).

Bu ekonomik krizin ardından “yeni yeşil ekonomi, düşük karbon vergisi, yeşil ekonomik büyüme” olarak ifade edilen “yeşil ekonomik büyüme” ülkelerin uygulama alanında politikalar haline dönüşmüştür. Bu gelişmelerle birlikte “yeşil işler” adı altında yeni iş fırsatları oluşturan, kaynaklar verimliliği arttıran, sera gaz emisyonlarını azaltan, düşük karbonlu teknolojileri destekleyen, ekonomik eşitsizliği azaltan ve doğal sermayeyi koruyan yatırımları destekleyen ekonomi olarak tanımlanmaktadır (Demirtaş, 2017, s.112).

UNEP 2009 yılında yayınladığı raporda “Yeşil Yeni Düzenin” küresel ölçekte üç amacını şöyle belirtmektedir;

1. Dünya ekonomisinin tekrardan canlandırılması, yeni iş kollarının oluşması, toplumun kırılgan kesiminin korunması,
2. Ekonominin sürdürülebilir büyüme modeline göre ilerlemesini sağlamak ve Milenyum Kalkınma Hedeflerinin yoksullukla birlikte 2015’e kadar kaldırılmasını başarmak,
3. Karbon bağımlılığını azaltarak çevrenin çözülmesi sürecini yavaşlatmak (UNEP) olarak sıralanmaktadır.

Diğer taraftan sürdürülebilirlik kavramı, yeşil kavramı ile birlikte kullanılır olmuş ve birlikte bir anlam oluşturmuştur. Sürdürülebilir kalkınma denilince ise sürdürülebilir bir çevre ya da yeşil sürdürülebilir kavramı akla gelmektedir. Sürdürülebilir kalkınma temelinde kalkınma ve çevre olgularını barındırmakta aynı zamanda birbirini tamamlayan ve birbirine gereksinim duyan kavramlar olarak yer almaktadırlar. Ancak iki kavram birbirini tamamladığı gibi birbiriyle sürekli çatışma halinde bulunan iki kavramdır. Kalkınmak için sürekli kaynak tüketimine ve bu bağlamda da çevrenin insanoğluna sunduğu faktörlere ihtiyaç duymaktadır.

Daha çok kalkınmak daha çok çevrenin tükenmesi anlamına gelmektedir. Burada sorunun temeli ise çevresel kaynakların kendilerini yenileme sürecinde ortaya çıkmaktadır. Çevre kendisini yenilemeye zorlandığı noktada bunun insanoğluna dönüşümünü farklı şekillerde ortaya koymaktadır. Çevrenin kalkınma uğruna aşırı tüketimi sonucu ortaya hem çevrenin yenilenmemesine hem de üretim sürecinde çevreye salınan atıkların çevrenin tahribatına neden olmaktadır ki bu durum negatif dışsallık olarak kabul edilmektedir (Kuşat, 2013, s.4898). Özetle yeşil ekonomik büyüme mevcut ekonomik düşünce yerine yeni bir ekolojik temelli toplumsal alana yerleştirmeye çalışan bir düşünce hareketinin argümanıdır. Bunu gerçekleştirmek için öncelikli olarak her ülkenin kamusal politikaları arasında yer alması gerekmektedir.

Yeşil ekonomik büyüme yaklaşımının temelinde yatan düşünce sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşmaktır. Bu hedefe ulaşmak ve sürdürülebilir ekonomik zenginliği yeşil ekonomik büyüme ile sağlamak için işleri kolaylaştıracak her türlü düzenlemelerin yapılması ve bunu sağlarken de ülkelerin doğal kaynaklarını optimal düzeyde kullanmaları gerekmektedir (Kuşat, 2013: 4904). Bu yaklaşım sürdürülebilir kalkınma gibi birçok ülke tarafından benimsenmiştir. Ancak yeşil ekonomik büyüme sürdürülebilir kalkınmanın aksine ekonomik büyüme çevresel tahribata ilişkin endişeleri uzun vadeli ekonomik büyümeyle dengeleyecek şekilde teşvik etmektedir (Yılmaz, 2018, s.82).

Yeşil ekonomik büyüme, ekonomik büyüme ile çevresel sürdürülebilirlik arasında önemli bir bağ kurmaktadır. Yeşil ekonomik büyümenin temel amacı; yatırım artışı ve ekonomik büyüme süreciyle bir bütün olarak çevre kalitesinde ve sosyal kapsayıcılık konusunda artışların sağlanmasıdır. Yeşil ekonomi yaklaşımı ile bu zamana kadar negatif dışsallık olarak ortaya çıkan çevresel sorunları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi ve ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Bunun yanı sıra doğal kaynakların tükenmeye başlamasıyla, ekosistemde ortaya çıkan bozulmalar gibi çevreye verilen zararın etkilerinin ve “yıpranmalar”ın büyüme hesaplamalarına dâhil edilmesi gerektiği düşünülmektedir (Özçağ & Hotunluoğlu, 2015, s.314).

Yeşil ekonomik büyüme düşüncesi, uygulamada sürdürülebilir kalkınma anlayışının yerini alabilecek veya aynı kapsamda olduğu düşünülen bir yaklaşım olarak düşünülmemelidir. Böyle bir düşüncenin temelinde, sürdürülebilir kalkınma amacına

ulaşmak yer almaktadır. Bu nedenle de belirlenen amaçlara ulaşmak için bugünün ve gelecek neslin doğal kaynaklara eşit düzeyde ulaşması için kaynakları en yeterli düzeyde kullanmak ve gerekli düzenlemeleri yapmak önem taşımaktadır (Kuşat, 2013, s.4904).

Yabancı literatürde yeşil ekonomik büyüme olgusunun çevresel teknoloji ve yeşil teknolojiyle birlikte sağlanacağı konusunda fikirler ileri sürmektedir. Özellikle yeşil teknolojilerin gelişmekte olan ülkelere transferinin sağlanması gerektiğini zaten gelişmiş ülkelerin bu teknolojiye sahip olduğu belirtmektedir. Popp bu noktada çalışmasında yeşil büyümeyi teşvik etmek için beş öneri de bulunmaktadır. Bu öneri yeşil teknolojiyi kapsamaktadır. Birincisi, hem yeşil teknolojiler için hem de daha genel olarak, yüksek gelirli ülkelerin Ar-Ge faaliyetlerine hâkim olması, teknoloji transferinin önemli olduğunu belirtmektedir. İkincisi, teknolojiler mevcut olsa bile, uyarlanabilir Ar-Ge, yeni teknolojilerin yerel pazar koşullarına uyumunu iyileştirebilir. Üçüncüsü, teknoloji transferinin bilgi yayılmalarını teşvik ettiğinde yeşil büyümeyi teşvik etmesi daha kolay olacaktır. Dördüncüsü, finansal kısıtlamalar ve kullanım kolaylığı, gelişmekte olan ülkelerde yeşil teknolojilerin yayılmasını belirleyen önemli roller oynamaktadır. Beşincisi, piyasa güçleri genellikle kirliliğin önlenmesini tamamen ödüllendirmemektedir. Bu nedenle yeşil teknolojiler için pazarlar yaratmak için politika teşvikleri önemlidir. Yeşil büyümeden kastı popp şu örnekle açıklamaktadır; “Örneğin, kuraklığa dayanıklı mahsuller ve daha verimli sulama gibi tarımdaki ilerlemeler, yeşil büyümeyi geliştirmekte olan ülkelere sağlamak için önemlidir. Diğer bir örneği ise sağlık sektöründen vermektedir. Sağlık hizmetlerinde ihmal edilen tropikal hastalıklar önemli bir sorundur. Esasen bulaşıcı nitelikte olan bu hastalıklar, neredeyse yalnızca gelişmekte olan ülkelerde meydana gelir, bu nedenle kar amaçlı ilaç şirketlerinin bu hastalıklarla mücadele için yeni ilaçlara yatırım yapma konusunda çok az teşvik verilmektedir. Bu nedenle de yeşil büyüme geliştirmekte olan ülkelerde ihtiyaç duyulan yenilikler için talep yaratma sorunu, tarım ekonomisi ve sağlık ekonomisi gibi pek çok alanda ortaya çıkmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma için yeşil ekonomik büyümeyi sağlarken yeşil teknolojiye talep yaratma konusuna yeni anlayışlar kazanmak için alandaki mevcut çalışmalar öğrenilebilir. Yeşil ekonomik büyümeye odaklanma, yalnızca çevresel kaliteyi iyileştirmek için tasarlanmış araştırmaları içermemeli, aynı zamanda kaçınılmaz olarak gelecek çevresel değişikliklerle başa çıkmayı da içermelidir (2012, s.46-48).

Molly Scatt Cato “Green Economices” başlıklı kitabında yeşil ekonomiyle ilgili bazı tespitlerde bulunmuştur. Bunları şöyle sıralamaktadır; İlk olarak yeşil ekonomi, ekonomiye bakış açısını “rasyonel ekonomik insan”ın endişelerinin ötesinde genişletir. Bunun yanında yeşil ekonomi, ekonomik yapı içerisinde marjinalleştirilen –özellikle kadınla ve yoksullar- bakış açılarını içermenin yanı sıra gezegenin tüm ihtiyaçlarını kapsamaktadır. Yeşil ekonomi akademik bir disiplin olarak doğmamış ve tabandan gelerek büyümüştür. Daha çok gezegen ve insanlarla ilgilenmiştir. Yeşil ekonomi, ekonominin temel hedefini büyümeden uzaklaştırmaya ve istikrarlı bir ekonomiye geçmeyi önermektedir. Yeşil ekonomi, komünizm olmayan kapitalizme karşı ilk alternatif ve neoliberalizme meydan okumak için farklı bir ekonomik paradigma sunmaktadır (2009, s.205). Cato çalışmasında yeşil ekonominin olumlu özelliklerini belirterek alternatif bir ekonomi yaklaşımı olması açısından önemini vurgulamıştır.

2.1.Büyüme ve Yeşil Kalmak Mümkün Mü?

Yeşil bir renk olarak öncelikle zihnimizde temizlik, çevreciliği, daha duyarlı olmayı ve bir canlılığı yansıtmaktadır. Ancak Yeşil büyüme yaklaşımına ekonomi boyutu eklenince zihnimizde hem yeşil kalıp hem de büyümenin aynı anda olup olmayacağı sorusu akla gelmektedir. Ekonomik büyüme yurtiçi hasıla miktarının artırılması iken ekonomik anlamda çevrenin sürdürülebilirliği dolayısıyla büyümenin yeşil olup olmayacağı çalışmamız açısından tartışılan konudur.

OECD yeşil ekonomik büyümeyi “doğal varlıkların, refahımızın dayandığı kaynakları ve çevresel hizmetleri sağlamaya devam etmesini sağlarken ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi teşvik etmek” olarak tanımlamaktadır (2011). UNEP yeşil büyümeyi “çevresel riskleri ve ekolojik kısıtları önemli ölçüde azaltırken, insan refahını ve sosyal eşitliği iyileştiren bir ekonomi” yaklaşımı olarak tanımlamaktadır (UNEP, 2011).

Büyüme ve yeşil kalmak mümkün mü? tartışmasını ilk olarak OECD ve UNEP gibi uluslararası organizasyonların tanımlamasıyla tartışmak mümkündür. Küresel anlamda ekonomik büyümenin artık yaşadığımız gezegenin ötesine taşınırken ekonomik büyümenin çevresel etkisinin ortadan kaldırılması ve hatta azaltılması hedefi iyimser bir bakış açısı taşımaktadır. Bu nedenle de OECD’nin yeşil büyüme tanımı ekonomik büyümenin çevresel etkisini azaltacak teknolojiyle mümkün görürken; UNEP’in yeşil ekonomik büyüme tanımı, ekonomi büyümeyi sağlamanın yolu olarak doğal kaynaktan ayrıştırmak olarak görülmektedir. Bu nedenle çevresel etkinin büyümeden çok daha önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Jason Hickel ve Giorgos Kallis 2019 yılında yaptıkları “Is Green Growth Possible? (Yeşil Büyüme Mümkün mü?) başlıklı çalışmalarında kaynak kullanımı ve karbon emisyonları üzerine deneysel çalışmalara ait bulguları incelemişlerdir. Bu inceleme neticesinde bu bulguların gerçekte yeşil ekonomik büyüme teorisini desteklemedikleri sonucuna ulaşmışlardır. Büyüme ve yeşil kalmak mümkün mü sorusuna küresel ölçekte kaynak kullanımının net bir deneysel ayrımı olmadığını ve en iyi politika koşullarında dahi karbon emisyonlarından ayrıştırmamın 1,5 ile 2 santigrat dereceden fazla artacak şekilde küresel ısınmayı önle yemeyeceğini belirtmektedir. Yeşil ekonomik büyümenin yerine politika yapımcılarının alternatif stratejilere yönelmesi

gerektiğini vurgulamaktadır. Ampirik kanıtlar, Dünya Bankası ve OECD'nin yeşil ekonomik büyümeyi, ekolojik acil durumdan bir çıkış yolu olarak sunduğunu belirtmektedir. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri gibi yeşil ekonomik büyüme varsayımına dayanan politika programlarının gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (2019, s.17).

Ekonomik büyümenin yarattığı çevresel baskıyı literatürde Gayri Safi Yurtiçi Hasıla değeri ile Yurt İçi Madde Tüketimi (DMC) bölünmesiyle elde edilen oran ile ölçülmektedir. DMC ise, ekonomide kullanılan toplam malzeme miktarının ölçümüdür. Ülkeler üretirken ne kadar tükettiğini ve ne kadarını gelire dönüştürdüğünü Gayri Safi Yurtiçi Hasıla/ Yurtiçi Madde Tüketimi(DMC) ile bulmaktadır. Eğer GSYH, DMC'den daha fazla büyüyorsa ekonominin etkin olduğu anlamına gelmektedir. DMC göstergeleri zengin ülkeler üretimlerini yoksul ülkeler üzerinden gerçekleştirdikleri ve slogan olarak kendilerini “yeşil büyüyoruz” olarak gösterdikleri için eleştirilmektedir.

Sonuç olarak yeşil büyümek yaklaşımı zengin ülkeler için geçerli olmakta çünkü üretimlerini yoksul ülkeler üzerinden gerçekleştirmektedirler. Sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomik büyüme sanayi toplumlarının özellikle gelişmiş ülkelerin, çevre konusunda yoğunlaşan tepkileri minimize etmek amacıyla ortaya çıkardıkları yaklaşımlar dır. Çevrenin yeşil olarak sürdürülebilirliği, ekonomik kalkınmadan sonra gelen bir istektir. Çevrenin yeşil sürdürülebilmesi gelecek nesillerle ilgili bir konudur ve neslin nasıl hangi şartlar altında yaşayacağı çevre, kalkınma ve büyüme arasındaki üçlü dengeye bağlıdır. Hem çok üretip hem çok büyüyüp hem de yeşil kalması hayalden öte bir şey değildir.

2.2.Sürdürülebilir Kalkınmada Çevrenin Sürdürülebilirliği

Resmi olarak 1992 yılında Rio'da Birleşmiş Milletler öncülüğünde düzenlenen konferansta, kalkınmanın çevreyi sömürüsü başlıklı rapor, bildiri veya belgelerle gözler önüne serilmiştir. Bu raporda sorunun temeli üretim ve tüketim kalıplarıyla ilgili olduğu öne sürülmüştür. Bu kalıplar değişmeden kalkınma ve çevrenin sürdürülebileceğine inanılmış ve sorunun çözümü kapitalist sistem içerisinde görülmüştür.

Çevresel tahribatın her geçen gün artması, yenilenebilir kaynakların azalması, canlı türlerin neslinde azalma ve yok olma, ormansızlaşma, dünyanın bir tarafında su kıtlığı yaşanırken diğer tarafında sel felaketlerinin yaşanması çevreyle ilgili konferansların etkinliğini sorgulamaktadır. Çevre sorunlarının uluslararası ölçekte yapılan konferans vb. uygulamalarla azalmadığı ve dolayısıyla da sürdürülebilir kalkınma çevrenin sürdürülebilirliğini sağlayacağı düşüncesini zayıflatmaktadır (Önder ve Özçelik, 2023:233).

Dünya'da yoksulluğun artmasıyla çevre sorunları artmakta ve yoksulluk çevre sorunlarının hem nedeni hem de sonucu olmaktadır. Böylelikle sahada yapılan çalışmalar ve literatür çerçevesi sürdürülebilir kalkınmanın yoksulluğu azaltmadan veya yok etmeden gerçekleşmeyeceğini göstermiştir. Tüketim ve üretim arzusunun çok yüksek olduğu gelişmiş ülkeler ve çözüm için sorumluluk alan az gelişmiş ülkeler, çevrenin yıpratılmasından en çok etkilenen ve ekolojik sorunların ortaya çıkmasında gelişmiş ülkelere göre daha az payı olan ülkelerdir. Çevre içerisinde yaşadığımız bir alan olmasının ötesinde çok büyük bir ekosistemi ifade etmektedir. Bu ekosistem tüm canlıların fiziksel ve biyolojik tüm ihtiyaçlarını karşılayan büyük bir hammadde deposu niteliğindedir. Özetle çevre üretimin ana kaynağıdır. Kaynakların kıt olduğu düşüncesiyle hareket edildiğinde çevresel kaynakların kıt olduğu ve etkin kullanılması gerektiği sonucuna ulaşabilmektedir (Kuşat, 2013, s.4900).

Sürdürülebilir kalkınmada bu koşul düşünülürken ise çevrenin sürdürülebilirliği zor hale gelmektedir. İçinde bulunduğumuz dünyada insanlar sürekli bir üretkenlik yarışı içerisinde. Üretkenlik yarışının temelinde yatan rekabetin sonucunda ise sermaye birikimi ve genişlemesi olduğu düşünülürken, kaynakların sınırlı olduğu bir dünyada sonsuz bir sürdürülebilirlikte bahsedilmemektedir. Adına kalkınma veya büyüme dediğimiz birikim ve gelişme süreci yalnızca parasal bir birikim değildir. Aynı zamanda çevresel tüm kaynakların sermayeye dönüştürülmesidir. Bugün sürdürülebilir olma arayışları, fosil yakıtları ve enerjinin yeşile boyanması çabalarına rağmen kalkınma ve büyüme çabaları insanlık tarihinde görülmemiş bir hızla ulaşmıştır.

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE YEŞİL BÜYÜME AÇISINDAN ÇEVRE İLİŞKİSİNE ELEŞTİRİLER

Kavram Belirsizliği: Sürdürülebilir kalkınma kavramına getirilen ilk eleştiri tanımlamada yer alan “bugünün” ihtiyaçları sözüne yöneliktir. Öncelikle gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerin ihtiyaçlarının farklı olması nedeniyle tartışılmaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınmanın Gelişmiş Ülkeler Tarafından Hazırlanması: Sürdürülebilir kalkınma ve yeşil büyümeyle (ekonomi) ilgili konferans ve raporların uluslararası kuruluşlar tarafından hazırlanmasıdır.

Burada eleştirilen durum ise politikaların gelişmiş ülkeler tarafından hazırlanması ve uluslararası belgelere aktarılmasıdır. Bu durum ise ulusal kalkınma politikalarının oluşturulması ve yönetiminde gelişmiş devletlerin istek ve politikalarına bağlı olmayı gerektirecek bir sonuçtur. Ayrıca OECD, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, IMF gibi uluslararası kuruluşların tamamı gelişmiş olan ülkelerin ellerindedir. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı gelişmiş olan devletlerin geliştirmekte olan veya az

gelişmiş devletleri “küresel sürdürülebilir yönetim” anlayışı ile “yönetmek” için kurdukları bir tuzak olarak düşünülmektedir (Özcan, 2019, s.23).

Sürdürülebilir Kalkınma Ve Çevre Sorunları Arasındaki İlişki: Örneğin geri kalmış ülkelerde çevre sorunları gelişme sağlanınca ortadan kalkacağı düşünülmektedir. Ancak geri kalmış ülkeler kalkınma sağlayıp gelişse bile ancak geri kalmışlığın verdiği çevre sorunlarını çözebilecek diğer taraftan ise kalkınmanın ileri aşamalarında gelişmeye özgü çevre sorunları ortaya çıkacaktır. Geri kalmış ülkelerde sürdürülebilir kalkınma çevre sorunlarının çözülmesi için gerekli ancak yeterli değildir. Kalkınma bir ön şarttır. Kalkınmanın olması halinde de çevre sorunları doğabilmektedir (Tekeli, 1973, s.14).

Gelir Dağılımı: Sürdürülebilir kalkınmaya getirilen diğer bir eleştiri gelir dağılımındaki adaletsizliktir. Gelişmiş ve gelişmemiş, kuzey ve güney ayırımına dayanarak yapılan karşılaştırmalarda yoksul ülkelerin bir sonraki yemeği bulması çabası olması nedeniyle çevrenin sürdürülebilirliğini göz ardı edecektir.

Kalkınmada Ekonominin Ön Planda Olması: Brundtland Raporu, Rio Konferansı ve Gündem 21 ile Sürdürülebilir Kalkınmanın sosyo-ekonomik kalkınmayı kapsadığı açık olarak belirtmiştir. Sürdürülebilir kalkınma sadece ekonomik büyümenin değil toplumsal refahın artırılması olarak görülmüştür. Ancak Sürdürülebilir Kalkınma politikalarında ve uygulamalarında sosyal boyut unutulmuş ekonomik büyüme odaklı hedeflerden uzaklaşmıştır. Ancak kalkınmanın temel hedeflerinden birisi olan toplum içerisindeki ekonomik, siyasal ve hukuki ayrıcalıkların ortadan kaldırılması sosyal kalkınmanın sağlanması ile gerçekleşeceği unutulmamalıdır (Marcuse, 1998, s.106).

Kapitalizm ve Sürdürülebilir Kalkınma Çelişkisi: Kapitalist sistemde bir faaliyetin sürdürülebilirliğinin temel koşulu faaliyetin karlı veya elde edilecek faydanın maliyetinin yüksek olması gerektiği için kapitalist sistemde gerçek anlamda sürdürülebilir kalkınma politikaları oluşturmak ve uygulamak mümkün değildir.

Sürdürülebilir kalkınma karın yüksek olduğu sektörlerde uygulanabilir ki bu durum çevrenin sürdürülebilirliği ile çelişmektedir. Çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın hedefi olan eşitlik ve sosyal adaletin sağlanması sektör ve firma bazında karlı olmayan ve yüksek maliyetli, geri dönüşümü ve faydası uzun dönemde sağlanabilen konulardır. Bu durumda sürdürülebilir kalkınma kapitalist ekonomik düzlemde yer bulamamaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın kapitalizmle çelişen ikinci boyutu ise, kapitalizmin sürekli üretme ve tüketme döngüsüdür. Sürdürülebilir kalkınma ise insan faaliyetlerinin çevre üzerinde daha az baskı yapacak şekilde yeniden düzenlenmesini gerektirmektedir. Sürdürülebilir kalkınma politikalarının hedefi insanların refah ve gelir düzeyini arttırmak olsada paranın kullanımıyla ilgilenmemektedir. Kapitalist sistemde ise insanların gelir ve refah düzeylerinde artış sağlandıkça daha fazla tüketim ve harca yapacaktır (Çokişler & Çokişler, 2017, s.5). Dolayısıyla kapitalizmin tüketim ve üretim arzusu çevrenin sürdürülebilirliğinin önüne geçmektedir. Burada sorunun kökeni sermayenin mantığıyla çevrenin kendisini yenileme ve onarma süreçleri, ekolojik döngüsü ve geri beslenme süreci arasındaki tutarsızlık, sürekli üretim ile çevrenin yeniden üretilmesi arasındaki tutarsızlıktır. Bu yönüyle sürdürülebilir kalkınma ve çevrenin bir arada var olmaları olanaksızdır. Çünkü temeli piyasaya dayanan her türlü kalkınma ve büyümenin çevreye bir maliyeti olacak ve çevreden birşeyler götürecektir (Altunok, 2014, s.93).

İnsan Merkezli Çevre Anlayışı: İnsan merkezli çevre anlayışları teknolojiyle ilişkin değerlendirmelerinde insan ve doğa karşıtlığını temel almaktadır. İnsanoğlunun teknoloji yardımıyla, karşıtlığın üstesinden gelerek doğaya egemen olduğu ve doğayı insana faydalı bir biçim almasını sağlamaktadır. Bununla birlikte teknoloji, yeni enerji kaynakların bulunması ve kirliliğin denetim altında tutulması gibi çevre sorunlarını denetim altına almaktadır. Bu nedenle insan merkezli çerçevede, teknolojik gelişmelere olumlu bakılmakta ve güven duyulmaktadır (Keleş, vd., 2012, s.50-51).

İnsanın doğanın sahibi, doğanın ise insanın gelişmesi ve huzuru için onun hizmetine hatta emrine verilmiş kaynak olarak görülen çevrecilik anlayışı, insan ile çevre ilişkisinin yanlış bir bağlantı üzerinden yanlış bir noktadan hareket edecektir. İnsanın çevreden üstün olduğu anlayışına sahip bir çevrecilik anlayışında çevrenin insandan korunması imkânsız olacaktır (Özcan, 2019, s.33). Sürdürülebilir kalkınmayı tüm bu bağlamlarıyla düşünüldüğünde çok fazla umut veren bir kavram olarak Brundtland Raporunda duyurulduktan sonra kısa bir zaman içerisinde ulusal ve yerel politikalarda yerini almaya başlamıştır. Ancak gelinen noktada fırsat eşitliği, gelirlerin eşit dağılımı, refahta adalet sağlanması, bireysel özgürlük ve baskının azalması gibi sosyal adalet konularında yeterli bir ilerleme sağlanamadığı görülmektedir (Marcuse, 1998, s.110).

Çevre Tahribatında Teknolojik Öncelikler: İnsanoğlu artık kapitalist olmayan üretim ilişkilerinde düşünce ve eylemlerinin neticesini bütünsel olarak görebildiği ve kendi bedeni dışındaki dış dünyadaki her şeyi biçimlendire bildiğinin farkındadır. Ancak kapitalist üretim ilişkilerinde dünyadaki her şeyin kendi düşünce ve eylemleri dışında başka güçler tarafından biçimlendirildiği algısına kapılmaktadır. Böyle bir durum neticesinde insan duyarsızlaşır ve çevre karşısında hiçleşerek, çevre karşısındaki hâkimiyetini teknolojiyi tanımlayarak huzur bulacağını düşünmektedir. İnsanoğlu teknoloji ile birlikte kendisine ilişkin her şeyi yeniden üretirken artık gözü, kulağı, sesi ve aklıyla beraber belleğinde teknolojiye tabi olmaktadır. Çevreyi teknolojiyle düzeltme tuzağına düşünce, sistemin karmaşasında giderek boğulur ve “yaşamı kolaylaştırıcı” başlığı altında

yaptığı üretimler kişinin varlık alanı daraltır, kirlendir ve yaşamsal etkinliklerini köreltir (Altunok, 2014, s.88). Çevreyi koruma düşüncesiyle yapılan teknolojik hamlelerin çevreye geri dönüşü daha fazla yıkımla sonuçlanmaktadır.

Tüketim Eğiliminin Artması: Sürekli büyüme çabaları aynı zamanda sürekli üretimi zorunlu hale getirmektedir. Pazar içinde yapılan üretimde, tüketim önem arz etmektedir. Tüketimin devamında ise reklam olgusu önemlidir. Çünkü reklam ve benzeri faaliyetler son derece önemlidir. Ayrıca toplumların tüketime mobilize edilmeleri, hakim iktisadi paradigmanın bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır (Özcan, 2019, s.39).

Görmez, günümüzde tüketim, yalnızca mal ve hizmetlerin değil, insanın kendisini meta olarak düşünmesine kadar uzanırken, tüketim maddelerinin gereksiz üretimi, üreticiler için son derece karlı hale gelmiştir (2018, s.19). Görmez'in sürdürülebilir kalkınmaya diğer bir eleştirisi ise, "Ortak Geleceğimiz" raporundan sonra birçok ülkenin çevre politikalarını bu raporun esas ve ideolojisi altında oluşturduğu ancak raporun üzerinden uzun bir zaman geçmesine rağmen çevre sorunlarının çözümü konusunda bir mesafe kaydedilmediğini ve bunun sürdürülebilir kalkınmanın başarısızlığını ortaya koyduğunu göstermektedir. Zaten bu politikalar derinlemesine incelendiğinde sorunun sebeplerini ortadan kaldıracak net değişimleri içermediği görülecektir (2018, s.64).

Çevre Hareketlerinde Yeşil Sürdürülebilir Kalkınma Söylemi: Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı resmi çevrecilikten tutulmuş yeşil politik hareketler, ekolojik hareketlere kadar kendisine yer bulmuştur. Bu yaklaşım 1970'li yıllarla birlikte bir protesto hareketi olarak görülen ekolojik hareketlerini "pozitif" diye adlandırılan anlayışa yönetmekte önemli bir araç olmuştur. Özellikle Gündem 21 belgesinin 1992 yılında yayınlanmasıyla birlikte değişimin hızlanmıştır. Hem sokaktaki insan hem de sağcı veya solcu tüm politik toplumun "her şeyi eleştirir ve hiçbir şeyi beğenmediği" 1970 ve 1980 yılı çevreciliği, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımıyla kendisini uluslararası toplumun bir üyesi olarak küresel düşünen ama yerel hareket eden örgütlerle bireylerden oluşan bir hareket haline gelmiştir (Şahin, 2004, s.11). Sürdürülebilir kalkınma söylemi ile birlikte çevreyi yönetmeye katkıda bulunma düşüncesi yaygınlaşmıştır. Burada en önemli eleştirilerden birisi ise sürdürülebilir kalkınma ve yeşil sürdürülebilir kalkınma söylemlerinin birer moda veya slogan kavramlarına dönüşerek sadece söylemde kalmasıdır. En büyük tehlikeye ise moda veya slogan haline almasıdır.

Yeşil ekonominin sürdürülebilirliğinin önemli bir boyutu ise çevre ile uyumlu teknolojilerin geliştirilmesidir. Bu durum çevre sorunlarını çözmek amacıyla teknoloji geliştirmekten ziyade çevre ile uyumlu teknolojilerin yarattığı pazarı beslemiştir. Diğer taraftan ise çevreye saygılı ve yeşil büyümeyi sürdürülebilir kılan teknoloji geliştirmek oldukça pahalıdır. Gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerin bunları satın alacak finansman kaynakları bulunmamaktadır. Örneğin Japonya'nın ekonomisinin büyük bir bölümünü "yeşil" teknoloji geliri oluşturmaktadır (Kaypak, 2011, s.25).

Keleş ve diğerleri, sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomik büyümeyi çeşitli açılardan eleştirmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın uygulamada başarısız olması nedeniyle sürdürülebilir kalkınmadan pek farkı olmayan versiyonu ile bu kez "yeşil ekonomik büyüme" adıyla gündeme sokulduğunu belirtmektedirler. Bazı kesimler yoksulluk ve çevre sorunlarının nedeni olarak kapitalist birikim rejimlerinin sonuçları görülmektedir. Bir başka anlatımla, yapısal nitelikteki sorunların yeşil büyüme(ekonomi), önlemleriyle giderilmesi imkânsız olarak düşünülmektedir. Aynı doğrultuda, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki eşitsizlik işbirliği mekanizmalarıyla giderilemeyecektir. Bu yaklaşımlar, yeşil ekonominin, çevresel bozulmayı önleme, eşitsizlikleri azaltma, yoksullukları giderme ve tüm toplumsal kesimleri kapsamı düşüncesi inandırıcı bulunmamaktadır (2012, s.179).

4.SONUÇ

İçinde bulunduğumuz yüzyıl artık çevrenin tahribatının farkına varıldığı ve bu tahribatın kalkınma ve çevrenin sürdürülebilirliğini yeşil bir ekonomik düzende sağlanabileceğinin anlaşıldığı bir yüzyıl olmuştur. Özellikle Sanayi devrimi ve sonrasında yaşanan bölgesel ve küresel gelişmeler, aşırı üretim ve tüketim arzusu, sınırsız büyüme anlayışı, mevcut ekonomik kalkınma yaklaşımlarının çevrenin ve çevresel kaynakların sınırsız olduğunu düşünmesiyle çevresel tahribat her geçen gün artmış ve artmaya devam etmektedir. Mevcut durumun olumsuzluğu farkına varılarak çevreye saygılı ancak aynı zamanda kalkınmanın yeşil bir ekonomi büyüme modeliyle gerçekleşeceği düşünülerek yeni ekonomi modelleri geliştirilmiştir. Yeni ekonomi modeli olarak yeşil ekonomik büyüme yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Yeni ekonomi yaklaşımı sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, sosyo-çevresel dönüşümü gerektiren olumsuz faktörlerle başa çıkabilmek ve bunu gerçekleştirirken de çevrenin çevre ve doğal kaynaklarının sınırlılığını dikkate alan bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı ve yeşil ekonomik büyüme kavramları birbiri yerine kullanılabilecek kavramlar, düşünceler veya yaklaşımlar değildir. Yeşil ekonomik büyüme, yalnızca ekonomi boyutunu kapsamamaktadır. Ekonomi boyutunun yanında çevresel ve sosyal boyutları olup gelir eşitsizliğinin giderilmesi, sivil katılımın sağlanması ve çevrenin ekonomik faaliyetlerin merkezine alınması gibi pek çok boyutu olan bir kalkınma yaklaşımıdır. Sonuç olarak yeşil bir ekonomik büyüme sürdürülebilir kalkınmanın alternatif olmamakla birlikte sürdürülebilir kalkınma düzenine ulaşmada gerekli araçları netleştirilmesi bakımında tamamlayıcı olmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, yeşil ekonomik büyüme yaklaşımından önce çıkmış

olmasına rağmen yeşil ekonomik büyüme, sürdürülebilir kalkınmayı devam ettirmektedir. Sonuçta iki kalkınma yaklaşımının ortak noktası gelecek nesillere çevre ve doğal kaynakların yeşil bir ekonomi düzeninde aktarılmasını sağlamaktadır.

Sürdürülebilir kalkınmayı yeşil bir çevre ile sağlamak için uluslararası alanda anlaşmalar, protokoller, zirveler ve standartlar hazırlanmıştır. İlk olarak 1972 yılında düzenlenen "Büyümenin Sınırları" başlıklı Brundtland Raporudur. Bu raporun yayınlanmasıyla birlikte sürdürülebilir kalkınmanın ilk resmi tanımı yapılmıştır. Bunun yanı sıra 1992 yılında düzenlenen Rio Konferansı'nda çevre ve kalkınmaya yönelik stratejik hedefler ortaya konmuş ve devamında ise detaylı incelenerek 21. yüzyılın gündemi olan Gündem 21 belirlenmiştir. 1997 yılında düzenlenen Kyoto Protokolüyle küresel ısınma ve iklim değişikliği konularında mücadele etmenin genel bir çerçevesi çizilmiştir. 2000 yılında düzenlenen Binyıl Zirvesi ile BM'nin başkanlığında Binyılın kalkınma hedefleri ortaya konulmuştur.

Bu anlaşmaların, standartların, raporların veya protokollerinin temel amacı ekonomik kalkınma ve çevre arasında sürdürülebilir denge sağlamak, iklim değişikliğine neden olan sera gazlarının salınımını azaltmak, çevrenin sürdürülebilirliği için gerekli planlar hazırlamak ve belirtilen konularda işbirliği sağlamaktır. Rasyonel bakış açısıyla bakıldığında kalkınma ve çevrenin sürdürülebilirliği konusunda somut adımlar atıldığı görülmekte ulusal ve uluslararası ölçekte gelişmeler yaşanmakta, bu yaklaşımlarla ekonomide yeşil düzeyde yeni iş kolları gelişmektedir. Ancak bu düzenlemeler gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerle sınırlı kalmaktadır. Çünkü gelişmemiş ülkelerin yeşil ekonomik büyüme ve çevrenin sürdürülebilir kalkınmaya dahil olabilmesi imkansız gibi görünmektedir. Zaten gelişmemiş ülkeler temel ihtiyaçlar hiyerarşisinde beslenme, barınma gibi ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılayamaz iken çevrenin düşünülmesi rüya gibi görünmektedir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarlar çalışmayı ortak olarak hazırlamışlardır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksu, C. (2011). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre. Güney Kalkınma Ajansı.
- Alagöz, M. (2007). Sürdürülebilir Kalkınmada Çevre Faktörü: Teorik Bir Bakış. Akademik Bakış(11), 1-12.
- Altunok, M. (2014). Ekolojik, Kriz Kapitalist Birikimin Sürdürülebilirliği Gelecek ve Ütopya. İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, 1(1), 81-98.
- Aşıcı, A. A. (2017). Sürdürülebilir Yaşam İçin Bir Dönüşüm Önerisi: Yeşil Yeni Düzen. A. A. Aşıcı., & Ü. Şahin(Ed.), Yeşil Ekonomi içinde (ss. 105-132). İstanbul: Yeni İnsan Yayınları.
- Ateş, S. A., & Ateş, M. (2015). Sosyo-Ekolojik Dönüşüm Karşısında Türkiye: Bir Alternatif Olarak Yeşil Büyüme. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 3(4), 69-94.
- Barde, J. (1992). Économie et Politique de l'Environnement. Paris: PUF.
- Barlas, N. (2013). Küresel Krizlerden Sürdürülebilir Topluma, Çağımızın Çevre Sorunları. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Bob Giddings, B. H. (2002). Environment, Economy And Society: Fitting Them Together Into Sustainable Development. Sustainable Development, 10, 187-196.
- Boğazlayan, R. (2005). Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi(50), 1011-1028.
- Cato, M. S. (2009). "Green Economics" An Introduction To Theory, Policy and Practice. London: Earthscan Dunstan House.
- Çokişler, N., & Çokişler, E. (2017). Sürdürülebilir Kalkınma Kavramına Getirilen Eleştiriler. International Journal of Contemporary Tourism Research, 1-7.
- Demirtaş, I. (2017, Aralık). Ekolojik ve Ekonomik Krizlere Alternatif Yaklaşım Çözüm Olarak Yeşil Ekonomi Politikaları. İklim Değişikliği ve Enerji Özel Sayısı, 107-132.
- Freeman, C., & Soete, L. (2003). Yenilik İktisadı. (E. Türkmen, Çev.) Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- French, H. F. (1995). Yeni Küresel Ortaklığın Sağlanması. Lester R. B. (Ed.). Dünyanın Durumu, Worldwatch Enstitüsü Raporu.
- Görmez, K. (2018). Çevre Sorunları (4. b.). Ankara: Nobel Kitabevi.
- Hickel, J., & Kallis, G. (2019). Is Green Growth Possible? New Political Economy.
- Hobikoğlu, E. H. (2007). Türkiye'de Çevre Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma İlişkisi. Sosyal Bilimler Dergisi(2), 71-91.
- Karadaş, H. A., & Işık, H. B. (2019). Türkiye'de Yeşil Büyüme: OECD Göstergeleri ile İstatistiksel Bir Karşılaştırma. Fiscoeconomia, 3(1), 268-317.
- Kaya, Y., & Bıçakçı, D. (2006). "Sürdürülebilirlik" Argümanı ve Derin Ekolojik İtirazı. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(3), 231-249.
- Kaypak, Ş. (2011). Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilir Bir Kalkınma İçin Sürdürülebilir Bir Çevre. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 13(20), 19-33.
- Keleş, R., Hamamcı, C., & Çoban, A. (2012). Çevre Politikası. İstanbul: İmge Kitabevi.

- Koyuncu, T., & Karabulut, T. (2021). Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma ve Yeşil Ekonomi Açısından Yenilenebilir Enerji: Ampirik Bir Çalışma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17(2), 466-482.
- Kula, E. (1998). *History of Environmental Economic Thought*. London: Routledge.
- Kuşat, N. (2013). Yeşil Sürdürülebilirlik İçin Yeşil Ekonomi: Avantaj ve Dezavantajları- Türkiye İncelemesi. *Journal of Yasar University*, 29(8), 4896 - 4916.
- Marcuse, P. (1998). Sustainability İs Not Enough. *Environment and Urbanization*, 10(2), 103-111.
- Mazi, F. (2009). *The Evolution Of The Global Environmental Governance: The Transition To Politics Of Sustainable Development*. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 299-317.
- Meadows, D. H., Dennis L. Meadows, Jorgen Randers , & William W. Behrens III. (1972). *The Limits To Growth*. NEW YORK : Universe Books .
- Mensah, J. (2019). Sustainable development: Meaning, history, principles, pillars, and implications for human action: Literature review. *Cogent Social Sciences*, 5(1), 1-21.
- Munitlak-Ivanovic, O., Jovan Zubović, & Petar Mitić. (2017). Relationship Between Sustainable Development And Green Economy - Emphasis On Green Finance And Banking. *Economics of Agriculture*, 64(4), 1467-1482.
- Nakiboğlu, s., & Bozkaya, Ş. (2019). Environmental Summits In The Scope Of Sustainable Development. *Route Educational and Social Science Journal*, 6(11), 934-950.
- OECD. (2011). *Green Growth Studies Towards Green Growth*.
- Onions, C. (1964). *The Shorter Oxford English Dictionary*. Oxford: Clarendon press.
- Ozmehmet, E. (2008). Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 3(12), 1853-1876.
- Önder, H. (2018). Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Kavram: Döngüsel Ekonomi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (57), 196-204.
- Önder, H. & Özçelik, Ö., (2023). Atık Yönetimi ve Ekonomi: Avrupa Birliği Üye Ülkelerinde Atık Yönetimi ve Sosyoekonomik Belirleyicileri: Panel Veri ile Bir Analiz. *Çevresel Açıldan Sektörel Atık Yönetimi ve Uygulamaları II içinde* (s. 231-256). İ. Tosun ve K. Ekinci (Edt.), Nobel Bilimsel Eserler, Ankara.
- Özcan, K. G. (2019). Sürdürülebilir Kalkınmanın Başarısızlığı, Sürdürülebilir Kalkınmaya Eleştiriler ve Hakim Çevre Anlayışına Alternatif Yaklaşımlar. *Yüksek Lisans Tezi. Tekirdağ: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi .*
- Özçağ, M., & Hotunluoğlu, H. (2015). Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Boyut: Yeşil Ekonomi. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 303-324.
- Özçelik, Ö. (2021). Çevre ve Ekonomik Büyüme. *Çevre Bilimleri içinde* (s. 171-202). A. Yılmaz (Edt.), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Popp, D. (2012). *The Role Of Technological Change İn Green Growth*. (T. W. Economist, Dü.) Policy Research Working Paper 6239.
- Sarıkaya, H. (2006). Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve AB Üyelik Sürecinde Türkiye'nin Durumu. *Türkiye.*
- Şahin, Ü. (2004). Truva Atı Olarak Sürdürülebilir Kalkınma. *Üç Ekoloji Dergisi*(2), 9-30.
- Şahin, Ü. (2012). Yeşil Düşünceden Yeşil Ekonomiye, A. A. Aşıcı., & Ü. Şahin (Ed.), *Yeşil Ekonomi içinde* (ss.10-25). İstanbul: Yeni İnsan Yayınları.
- Tekeli, İ. (1973). Çevre Sorunlarıyla İlgili Uluslararası Politika Önerileri ve Geri Kalmış Ülkelerin Kalkınmasına Olabilecek Etkileri. *Mimarlık Dergisi*, 11(5), 12-17.
- Tekeli, İ. (1996). *Habitat II Konferansı Yazıları*. Ankara : T.C. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı.
- UNEP. (2011). *Towards a green economy: pathways to sustainable development and poverty eradication – a synthesis for policy makers*. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/126GER_synthesis_en.pdf adresinden alındı
- UNEP. (tarih yok). *Global Green New Deal. Policy Brief*. <http://www.unep.org> adresinden alındı
- Yalçın, A. Z. (2016). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yeşil Ekonomi Düşüncesi ve Mali Politikaları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 749-775.
- Yılmaz, V. (2018). Sürdürülebilir Kalkınma ve Yeşil Büyüme Arasındaki İlişki. *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 6(2), 79-89.